

האם יש איסור בל תשחית כשמשירים מהמאכל משום תענית הראב"ד

כבוד 'מערכת בית אהרן וישראל'. ראיתי בגלין קיא עמ' קסו שדנו באם משיירים מהמאכל באמצע האכילה משום תענית הראב"ד אם יש בזה איסור בל תשחית עיי"ש.

ולכאורה נראה דליכא בזה משום בל תשחית, דאף שמבואר בספרי (שופטים) בקצירת האילן דהמונע אמת המים מהאילן ג"כ עובר משום ב"ת וא"כ ה"ה הגורם השחתת שאר דברים יש משום ב"ת, מ"מ כ"ז לא מיירי אלא בעושה מעשה אבל אם אינו עושה מעשה אלא בשב ואל תעשה נשחת הדבר מותר, וכ"כ החזו"א (חי' הרמב"ם פ"ו מהל' מלכים) דבמניעת השקאה ליכא חיוב, וכן מבואר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' מ"ה) דליכא בגרמא שע"י שוא"ת משום בל תשחית ולא משום ביזוי אוכלין, ועי' עוד בס' אמרי יעקב על שו"ע הרב חו"מ (סי' י' ביאורים ד"ה מאבד מאכלות), ובשו"ת בית יעקב (סי' מ"ב) כת' דאם צריך לכזית בשר מותר לשחוט בהמה שלימה אע"פ שהנשאר יסריח וכ"כ בס' אורח נאמן (או"ח סי' קע"א או"ח) ועי' עוד בס' ברכת השם סי' ג' סעיף ה' ובהוספות סי' י"ד בביאור הדברים דכשהיא בדרך אכילה ליכא בל תשחית.

ולצורך מצוה מבואר בס' חסידים (סי' תתע"ט) דאין בזה משום בל תשחית, וכגון אם כתב ספר יפה ודף אחד אינו יפה כ"כ כשאר הדפין אע"פ שאין בו טעות יכול להסיר הדף ולגנוז, וכ"כ בחיי אדם כלל י"א או' לב לגבי ציצית, וכ"ה בב"ח (או"ח סי' קע"א) דלא חיישינן להפסד אוכלין בנטילת משקין למים אחרונים, וא"כ בנידון דידן שמביאין לפניו כמות האכילה שרגיל לאכול בסעודה ואי אפשר לצמצם להביא פחות מהשיעור ומשייר קצת משום תענית הראב"ד דהוי כלצורך מצוה, דאפי' בלא תענית ג"כ אינו עובר משום בל תשחית דהוי רק כגרמא, ואם משייר משום תענית ליכא שום נדנוד איסור כלל.

בברכה

יונתן בנימין בוכינער

נוא יארק

בענין ההליכה לגבעת זאב בשבת

ראיתי את המאמר בקובץ בית אהרן וישראל שהאריך להעמיד ולברר את צדדי ההיתר ללכת לגבעת זאב בשבת, וסיכם דלדעתו יש כמה צדדים להקל נגד דעת בעל הקרית אריאל, שהחמיר על פי דרכו של החזו"א. יש להקדים שהנידונים האלו של תחום שבת מורכבים מאד, והפוסקים קיצרו בהם, ורבותינו לא העבירו לנו מסורת להעתיק את הדינים לפרטים למעשה. ולכן קשה מאד להביא ראיות מוכיחות לשום צד, ולכן באתי להציג את הנידונים שנראה שהפשטות הוא דלא כמו שהביאו, ואף אם אין על כך ראיות ברורות על כל פרט. ומה שהביא בדבריו כמה וכמה ראיות, וברובם ככולם אינם ראיות לנידון, שנראה חילוקים גדולים, ולא הועיל כלל לנידון דידן. [וכן הניח כמה הנחות במציאות השטח שלדעתי צריכים בדיקה].

עיקר ההיתר העמידו בב' אופנים.

1 לדון את כל הכפרים הערביים [ביר נבאלה ואל גיב] כהמשך לעיר ירושלים, ובכך נוצר טבעת עד הקרפף שהוסיפו אחרי רמות, ובכך נשאר רק ד' אלפים ביניהם. ובזה לדון מקום זה כקשת וכו'.

2 לדון את גדר ההפרדה כחומה לכפרים האלו, ולחבר עיר מוקפת חומה זו לירושלים, ובכך מסתבר דאין כלל קשת יותר מד' אלפים.

ואשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

א) ולכאורה, אם נניח שכל השכונות הנ"ל מתחברות, נוצר כעין טבעת שבחללה יותר מד' אלפים על ד' אלפים, ומוקף משלש וחצי צדדים כצורת פ'. וכיון דקיי"ל דבקשת בעינן הבלעת תחומין, שבכל חלק

מחלל הקשת תהא תוך התחום של הצדדים שיוכל ללכת לפני שנגדיר אותו כמאן דמליא, א"כ ה"ה הכא צריך שיהא כל חלק מהחלל מובלע תוך אלפיים. דמנלן לחדש דמה שמוקף יותר מג' רוחות עדיף להחשב כמאן דמלא בתים כיון דמובלע יותר. ולכן לא יתכן להגדיר את כל חלל הפ' הנ"ל כמאן דמליא בתים. [ואף אם נמצא מקור דמקום המוקף מכל צדדי, כמחנה לוי' היא בכלל העיר אף שיש יותר מד' אלפים, כאן הרי מוקף רק מג' וחצי צדדים והמקום הפתוח הוא כד' אלפים].

ומאחר שהחלל אינו חלק מהעיר, לא נאמר דין מקום המתקצר של הקשת. דאין בידינו צורת קשת. דקשת הוא מקום המוקף ע"י העיר מג' רוחות, והכא העיר הוא רק מב' רוחות נגדיים, שהחלל יותר מד' אלפים אינו שייך לעיר. ולכן לא שייך מקום המתקצר מב' צדדים, שהרי אין לנו כלל קשת.

והביא ע"ז [בכותרת 'תוך הקשת'] את הנידון של קשת המתרחב, שבמקום פתח הקשת אין לו ד' אלפים, ובתוך הקשת יש לו ד' אלפים. אמנם זה רק כשכל מקום בקשת שייכת לתחום קצוות הקשת, שהקשת מתרחק מהעיר פחות מד' אלפים ולכן יתכן לדון דהוא עדיין מובלע בתחום שבצדדים באיזה אלכסון. [אלא שיל"ד בזה אין לדון, האם דנים בכל זווית, או רק בצורה מסויימת, ובקריית אריאל החמיר בזה, והכתוב נטל להקל]. אבל בנידון דידן שניכר שחלל הטבעת הוא יותר מד' אלפים, ובזה לא אמרו מעולם דמהני.

[והוסיף בסיכום שאינו ברור שמתרחב יותר מד' אלפים, וקשה מאוד לברר זה. ולא ידעתי כוונתו, הרי הקרפף שהוסיף מרמות יוצאת באלכסון צפון מערב כדי לצמצם את הד' אלפים, זאת אומרת שבקן ישר צפון מרמות יש יותר מד' אלפים. וניכר היטב דלכיוון מזרח המרחב יותר מזה].

(ב) אם נניח שלא היה ד' אלפים, וניתן להחשיב את הקטע שבין הקרפף של רמות לאל ג"ב כמקום המתקצר בקשת ומלא בתים, כתב [בהערה 4] שאפשר למשוך את היתר באלכסון. ומשמע שקובעים את הגדרת מקום המתקצר לפי רצונו [וכתב שרבים טעו ולא ידעו דבר זה]. ובאמת בכל קשת יש להסתפק טובא באיזה זווית וצורה קובעים את היתר. דודאי דא"א למשוך יתר נפרד בכל אלכסון, אלא שיש הגדרה בעצם בכל קשת מהו צורת קביעת היתר. ולא נמסר לנו הכללים בזה, האם קובעים את היתר כנגד ביסס הקשת, או ע"פ המחיצות המקיפות בזה כנגד זה, וכבר כתבו ע"ז. וצריך לזה שיקול דעת של מי שעמל בסוגיה זו. ובינתיים ברוב מקרים הוא בגדר חסרון ידיעה.

[ואם מצא סיבה מיוחדת לקבוע את מקום המתקצר באלכסון זו דוקא, אין בכך לאשוויי למסתפק כטועה. עכ"פ לא ידעתי טעם לזה. ואם התכוין לקבוע שאפשר לקובעו לפי מה שנחש [ראולי בעי ד' טובי העיר], ודאי שהטעות אצלן].

ג) אמנם אף אם נניח כדבריו, שצורת מילוי היתר הוא באלכסון, מ"מ יל"ד האם יכול ללכת יותר מאלפיים ממקום יציאתו מהיתר. שהרי לדעת הפוסקים אין הבלעת תחומין בקשת יותר מד' אלפים, והרי המשך הקשת אחרי מקום המתקצר הוא קשת יותר מד' אלפים. ובקריית אריאל החמיר דיש לו רק אלפיים ממקום יציאתו, לכל צד, ובעינין שיעבור דרך בתים כפשטות לשון הפוסקים [או תוך העיבור למש"כ החזו"א]. דגדר קשת יותר מד' אלפים לדון כל חלק לעצמו, ולא מהני לו ריבוע שאר העיר. ולפ"ז אין עצה כלל אם לא יחזור לתוך היתר, ויצא שוב. וזה לא שייך כלל בנידון דידן [אף אם יתפס בהרים, עקב גדר הפרדה].

ויש מקום להקל יותר במקום שהולך לאורך צלע מהקשת, שאף שמתרחק אלפיים ממקום יציאתו, מ"מ כל כצלע נידון כהמשך העיר, ונחשב עדיין תחום עירו אף לולי הבלעת התחום. ולענין רוח זה אפשר להחשיב את כל צלע זה כעיר אחד, ורק לענין שאר צורת הקשת אמרי' דדין הקשת מבטלת להבלעת התחום.

אמנם בנידון דידן שלהגיע לרוב גבעת זאב צריך להתבסס על אלכסון היתר למשוך את התחום לכיוון מערב, הרי מתרחק ממקום יציאתו לכיוון מערב יותר מאלפיים. ולכאורה בעינין לזה סברת ריבוע העיר או הבלעת תחומין, ובודאי א"א לרבע בתוך קשת רחבה. [ויתכן לדון דכיון דנוצר צלע ישר של העיר (ע"י מילוי מקום המתקצר), כצלע ישר אפשר לדון את כולו כרוח אחד של עיר בלא דין ריבוע, ולא בעינין להבלעת תחומין. וצ"ע בזה והוא סברא מחודשת. ובפרט שמדידת התחום לפי רוח העולם, והצלע באלכסון].

(ד) אלא שלדעת החזו"ת יאיר לא בעינן כלל למילוי הקשת, וכל שאינו יוצא מתחום רמות לפני שנכנס לתחום אל גייב יש הבלעת תחומין. [הנחתו שהכביש אינו מתרחק מרמות יותר מאלפיים, וצריך בדיקה. וצריך להחמיר כשיעור תחום, דקשה לברר בזה ריבוע העיר, וריבוע התחום]. אלא שכבר הכריעו כל בתראי דלא כדבריו. [ומה שהביא מדברי השו"ע הרב והחזו"א בקשת פחות מד' אלפים, שדנים ממקום יציאתו אינו ענין כלל לזה. והביא כאילו שנחלקו בזה המשנ"ב וההשוועה"ר, ולא שם לב שהשוועה"ר נקט כמעט כלשון המשנ"ב דרך בתי הקשת].

(ה) בענין חיבור עטרות. כל הנידון הזה הוא בהנחה שהכפרים האלו מחוברים לעיר, דרך איזור התעשייה עטרות. ויש לדון את עטרות כעיר מוקפת חומה, ואף שנפרצה עדיין דינו כחומה, כל שיש רוב וכדו' [וכמ"ש]. וכבר כתב שזה נגד דברי החזו"א [ס"ס ק"י] שלא לדון מפעל שאוכלין בו בע"כ כבית, ואפי' כבורגנין. ואפי' אם נדון למקום האכילה כבית, אבל שאר המתחם וחצר המפעל כתב החזו"א דלא מהני. אלא שכמה פוסקים הקילו בזה.

ועוד יש להוסיף דהחזו"א [בכמה מקומות] נקט כדברי הראב"ד שהו' ברשב"א וריטב"א לחלק בין בית לבורגנין, שלא נותנים עיבור לבורגנין, וכן לא נחשב בית לענין ר' בתים לקבוע עיר. וה"נ חומת עטרות לא יחשב היקף עם הוא רק מקיף מפעלים. ולכאורה מפעל אף שאוכלים בה לא עדיף להחשב כבית ממש יותר מבורגנין, וכן משום שומרי לילה וכדו'. [אלא שהביאו שמדברי הביאור"ה שצח [ד"ה וכן] מבואר דלא פסק כראב"ד, וצ"ע].

[ומש"כ על ב' שורות בתי חרושת בעטרות, ע"פ התצלום בידי השורה הדרומית אינה מגיעה עד ביר נבאלה. ומש"כ דהצפוני נכנסת לקשת, קשה לברר בצמצום. ועוד קשה לברר האם הבתים האלו [בשכונת נוסייבה] מחוברים לעיר. ועוד דיתכן שהוא חלק מהקשת הרחבה, וא"כ לא יהי קשת זו].

לסיכום לדעת החזו"א העיר ירושלים מסתיים בעטרות מג' טעמים. וא"כ כל הנידון ללכת ע"פ הכפרים הערביים לא מתחיל.

[אגב, בצומת הגבעה הצרפתית מלבד חיבור של תוך קשת, יש ב' צירופים נוספים. א' הקיר התמיכה של הגבעה הוא תוך קמ"א לבית בשועפט. ויתכן לדונו כחומה כיון ששימש להגן ולמנוע גניבות בלילה, ולהרחיק את הערבים. וכן לתחום ולהגדיר צורת השכונה. ואף שמטרת בנייתו היתה עבור הכביש, אפשר לדדין חומה סגי במה שמשמש בפועל לשכונה. ב' כנראה שיש שומר לילה [וכן אוכלים ביום] במתחם הרכבת הקלה, וא"כ לדעת הפוסקים יתכן לדונו כבית הקברות שיש לה בית דירה, ומודדים לה מקצה המתחם. וכפי הנראה יש פחות מקמ"א עד חצר הבנין בגבעה הצרפתית, וצריך לבדוק אם מתחברת אף לבתי שועפט].

ועוד לא נתברר לי האם במקום שכביש 443 עובר בשכונת ביר נבאלה יש רצף בתים, תוך קמ"א. ואף שמגדר לגדר יש פחות מקמ"א, נראה שמבית לבית יתכן יותר מקמ"א, וא"כ המשך השכונות אינן מחוברות לעיר. [אמנם יתכן למדוד מהחומה, וכדין עיר היושבת על שפת הנחל, ויל"ד בזה]. ושם לכאורה אין קשת או חיבור נוסף.

(ו) ומה שהעלה דריבוע ביר נבאלה פוגע בריבוע שכונות נסייבא וא ראם, ועי"ז יל"ד לחברם ע"י ריבוע בריבוע [ואף בלא עטרות]. בדקתי בתצלום, ונראה שבמתיחת קו ישר אינו פוגע זה בזה. ואולי יש לו צורה אחרת לחדש לקבוע מדידת הריבוע.

אבל עכ"פ יש בזה חסרון נוסף, וכמקובל דבמקום קשת [או ג"ס] יותר מד' אלפים לא מרבעים כלל. והרי נוצר ג"ס [או קשת] רחבה משם עד מטרסדורף, ועד עין כרם. א"כ לא ניתן כלל לרבע חלק זה של העיר [והרי הוא חלק ממש מצורת הג"ס הנ"ל]. דבמקום שצורת העיר שחלקו מתחלק, וניכר שאינו המשך הג"ס, יתכן לדון לרבעו בפנ"ע. אבל כאן קטע זה הוא ממש המשך מהג"ס].

(ז) ובדין חיבור עיר שמקצתה נכנס תוך קשת עיר אחרת, שכתב כדבר פשוט דמהני, שאף הרב קרית אריאל מודה בזה. והאריך בהעמדת הסתירות בדברי החזו"א בזה. אמנם כ"ז נוגע רק לתלמידי החזו"א, אבל כשבאנו להעמיד את הכל נגד דעת החזו"א קשה לסמוך על קולתו של החזו"א. ולכאורה מסברא אין לנו להמציא חיבורים חדשים שלא הוזכרו בש"ס ופוסקים. ומה שמצאנו הגדרה בקשת שנחשב מליא בתים היינו כלפי אותו עיר, ואין שום מקור שיהי דין מילוי זה כלפי עיר הסמוכה. והרי כל הגדרות התורה ניתנו לנידון מסויים, ודנים פלגינן, וכלפי נידון השני דנים ומגדירים אחרת. ואף בתחומין מצאנו

הגדרת אין עיבור להחמיר, דל"מ עיבור קמ"א כלפי עיר השניה [כלפי דין כלתה מידתו], וכן דנו הפוסקים גבי ג' כפרים המשולשים. א"כ מנלן דנוכל לקבוע דאם נחשב כלפי העיר עצמו כמלא בתים, שנאמר שהגדרת מלא בתים מהני לצרפו אף לעיר השוכנת. אלא שהחזו"א ברוחב דעתו קים ליה דמהני אף לחיבור עיירות [או שנסתפק בזה, או חזר בו]. [וכן בעל הקרית אריאל כתב (בקובץ בית אהרן וישראל לפני כמה שנים) בשם הגריש"א שליט"א שלא לסמוך על היתר זה].

והנידון שהעלה הקרית אריאל לדון בדעת הראשונים האם ריבוע העיר הוא בגדר 'מילוי' או לא, הוא רק ע"פ סברת החזו"א דמילוי בתים מהני לחיבור עיירות. וכל האריכות בקובץ [לפני כמה שנים] לדון בגדר ריבוע עיר האם הוא גדר כמאן דמליא, והכל ע"פ חידוש החזו"א דמהני דין מליא דעיר זו לעיר חברתה. אבל ההנחה הזאת אינה מוכרחת, ומפשטות הפוסקים כל מקום שהוא רחוק יותר מקמ"א אינה מתחברת לעיר. אלא כיון דכמה פוסקים נקטו להקל בזה כדברי החזו"א [וצריך לברר היכן הוא בצירופים נוספים וכו'], יש למיקל על מה לסמוך, עכ"פ במקום צירופים נוספים [אבל במקום שיש סיבות נוספות להחמיר צ"ע].

[ומש"כ בשם הגר"מ ברלין לחלק בין כלפי דין העיר וכו' כ"ז ליישב את הסתירות בחזו"א בדבר, וע"ד דברי החזו"א דהריבוע מחבר. אבל לולי החידוש של חיבור ריבועים לא אמר כלום. ולא דייק במה שכתב להציגו כהיתר נוסף אף לולי חיבור ריבוע].

ח) ולצד שאין חיבור ע"י ריבועים להחשב עיר א', וריבוע מהני רק לשובת שם [אם ביתו עומד שם או שקנה שביטה ע"י עירוב או ברגליו]. דכיון דשבת בתוך הריבוע של העיר ממש נחשב שהוא שבת בעיר הזו, וכמ"ש החזו"א שם. וזה כוונת החזו"א דבני היוצא השמאלי וכו'. מש"כ דכל בני ירושלים יכולים 'ליכנס' למקום זה הוא טעות גמורה. דלא תליא במקום הליכתו, אלא בקנין השביתה. נמצא שכל ה'היתר השלישי' נפל בבירא.

ט) דין חומה. לא נתברר בש"ס ופוסקים במה מוגדר חומה לעיר, ואין 'ראיה' שצריך איזה תנאי לזה, ואפי' חומה מרוחקת מהעיר נחשב חומת העיר, שהרי לא בעינן תוך ע' או קמ"א, א"כ אפי' רחוק כמה אלפים. וכן יתכן דלא צריך היקף שלם, ואולי אפי' לא בעינן רוב היקף, ואפי' שיש בה פירצות י' וכדו'. וכן הביא מהפוסקים דמהני לזה צורת הפתח.

וכ"ז בשלילה, אמנם צריך איזה קביעה מהו הגדרת חומה, האם תליא במה שמשמש את העיר, או תוחם, או מגדיר או איזה שייכות לעיר. ואף שהמילים 'חומת מדינה' לא כתובים בשום מקום, אבל מ"מ בעינן איזה קביעה וסיבה שיחשב חומת העיר. ולפי מש"כ, כיון שמצוי היום בהרבה מקומות גדרות לכבישים ופסי רכבת, ועי"ז נוכל להחשיב רוב עיירות העולם כמקופות חומה, אפי' במרחק גדול. וכ"ש למה שדנו כמה אחרונים את חוטי החשמל כצורת הפתח, א"כ כל המקומות מוקפים באיזה צורה עכ"פ חלקי בזה, ויחשב חומת העיר. ואין לזה שום סברא. ולא נמסר לנו ההגדרה, והחזו"א חידש דבעינן חומה המגינה. ואף אם נוכל להקל יותר [כיון שהכותב קים ליה שיש לזה 'הרבה ראיות' ולא טרח להמציאם], מ"מ צריך איזה הגדרה וסברא.

ובנידון דין של גדר ההפרדה המקיפה את השכונות הערביות, הרי אינו צמוד ותוחם, או מגדיר את שימושי העיר כלל. וגם אינו משמש או מגין כלל על העיר, אלא הוא מאסר שחוסם את בני העיר מלצאת, ובמה יחשב משויך חומת העיר. ועוד שלא נעשית כלל להקיף כפרים אלו דוקא, ורק לקבוע גבול בין כל האיזור הערבי, אלא שעשו גדרות לכביש 443, ובכך נוצר היקף שלם [נפרד] לכפרים האלו. ואין שום צד שזה יחשב חומת הכפר.

י) אלא שיש שדנו להיפך, לדון את רוב ירושלים כמוקף חומה ע"י גדר זו, כיון שגדר ההפרדה מקיף את העיר מג' רוחות, מבית לחם עד רמות. ודנו בזה דכיון שהגדר ממשיך הלאה לחלק את כל שטח הערבים, יחשב גבול מדינה ואינה מתייחדת דוקא לירושלים, או דילמא כיון דקטע זה נקראת בשם עוטף ירושלים, ומיעדת להגן ולגדור את ירושלים. וכן יל"ד שהגדר בחלקו מתרחק מהעיר, ואף כולל ישובים נוספים, אלא שמ"מ משמש כחומת העיר. וצ"ע בכל זה.

ועפ"ז רמות הוא חלק מהעיר ממש, ולא רק מדין עירוב או ספק ריבועים. וצריך להכריע לפ"ז עד איזה קטע מהגדר עדיין משויך להחשב חומת העיר, ומסתבר שבקטע שעיקרו פונה לכיוון צפון כבר לא חושב כשייך לירושלים. אמנם לפ"ז [כפי הנראה] כבר אין קשת יותר מד' אלפים תוך הטבעת, שנראה

שבין הגדר לשכונות העיר אין ד' אלפים. א"כ שפיר יחשב מקום המתקצר, וישאר קשת יותר מד' אלפים מהגדר למטרסדורף [ועין כרם]. [וצריך בדיקה צורת קשת זו, דאולי יחשב ג"ם או ריבוע העיר, אבל אינו כ"כ נפק"מ לענינו].

יא) עוד כתב לדון את ההיקף הנ"ל כדין קרפף לדעת הסוברים דחצר מתחבר לעיר. והביא ע"ז הרבה מקורות דחצר מתעברת עם העיר, ודלא כחזו"א. אלא שמ"מ מפורש בפוסקים [שצח ה, ו] דבעינן דוקא בית דירה. וע"כ דחצר בית דירה נחשב כחלק מהבית דירה. ומבואר [בביאור"ה ד"ה שיש, ובחזו"א סק"ח פליג] דכשיש בית דירה לשומר מודדין מכל הגשר ובית הקברות. וגם שם איירי רק בחצר ששייכת לדירון. ובכך נחשב שמודדים מהבית.

ומפורש בפוסקים דל"מ להוסיף קרפף בעלמא על העיר, וכ"כ הדרכ"מ סי' שצ"ח בשם האר"ז במעשה שהלכו ע"פ מחיצות שביל של כרמים וגער בהם ר' שמואל [ואף שלא ברור מה היה המציאות שם, עכ"פ הרמ"א מסר לנו פסק לחומרא]. וא"כ ע"כ דין 'חצר' שהירושלמי מסתפק [והשמיטו הפוסקים, אלא שהביאו ראיות מהראשונים] הוא בחצר המשוויץ לצרכי הדירה.

ואף אם נקל יותר דלא בעינן דוקא חצר של בית דירה ממש, וסגי שמשמש את צרכי השכונה, ושיין לדירורי העיר. וכן בית דירה של שומר ביה"ק וגשרים וכדו', אף שאינו משמש דירתו מ"מ שומר משויץ לכל השטח הזה, והוא אחראי ע"ז. [לולי דברי החזו"א דאיירי דדר בהיקף, בלא מחיצות נפרדות, או במקורה דוקא. ופשטות הפוסקים לא משמע כן]. אבל קרפף בעלמא לא מהני כלל. ודינו רק כד"א לשובת בתוכו, אבל אינו מתעבר לעיר. ואין לנו אלא דברי הפוסקים במקומו [אלא שהחת"ס כתב דלא כן, ויש שהביאו דבריו במקומות מסויימים כצירוף בעלמא, אף שהוא נגד כל הפוסקים].

יב) ועוד כבר דנו במקום שיש בקרפף יותר מבית סאתיים שלא הוקף לדירה האם פקע מצינה דין רשות היחיד כד"א לענין תחומין, לשובת בתוכו. ואכ"מ. והביא הכותב את הנידון שיש אחרונים שהקילו בקרפף בתוך היקף עיר, אבל הכא [נראה] שרוב ההיקף הוא קרפף, ואינו עומד בתוך ה'היקף של העיר. ואין סברא שיתבטל ויחשב היקף דירה אגב העיר. וכל נידון האחרונים שיתבטל לעיר. ואף דבריהם לא נתקבלו להלכה.

ואפי' לאחרונים שדנו שלענין תחומין נחשב רה"י אף ד'פרץ' לקרפף, אבל במקום שההיקף הוא סביב לקרפף יש לדון דגריע, ולא יחשב כלל היקף רה"י. א"כ הכא יתכן דלא יהני כלל מחיצות ההיקף, כיון שהרבה מהגדר מקיף הרים, שא"א לעבור בו בקלות, ויתכן דנחשב מקום זרוע ממש. ובדואי אינו עומד לשימוש דירה.

וגם צריך לברר היטב האם כל פתחי הקרפף הנ"ל הם גדורים בהל' עירובין, שלא יהא פרצה בקרן זווית או יותר מי' [וא"א לבדוק בקל במה שמעבר לגדר הנ"ל].

אלא שאם נקבל שהיקף הגדר הוא קרפף ורה"י לענין זה, יש למצוא עצה ללכת לגבעת זאב. שאם יצליחו להניח עירוב בתוך השכונות הנ"ל [ולזכותו לכל מי שירצה], בזה יוכל ללכת סביב ההיקף הנ"ל תוך אלפיים, וגם יקנה שביתה בכל העיר ירושלים, כיון שמניח את העירוב במקום שהוא המשך לעיר. [בהנחה שביר נבאלה מחוברת לעיר, ואינו פשוט כמ"ש]. וצריך לברר היכן נגמר תחום רה"י של החומה, והאם יהני לכביש לכל הדרך שהולך. ומ"מ צריך לברר שההיקף כדין, וכן החיבורים הנ"ל. ואחרי כ"ז ההיתר מיוסד ע"פ כמה קולות, אלא שאין למחות בזה ביד המקיל [אם יתברר שמחיצותיו כדין רה"י גמור].

יג) ומ"מ יש להדגיש דאף שכונת רמות אינה מחוברת [בפשוטו] לעיר אלא ע"י העירוב, וא"כ לפשטות אינו חיבור ודין עיר אחת לענין תחומין כלל. אלא שמ"מ מי ששבת ברה"י [וסומך על העירוב, ואינו חושש לכבישים הבינעירוניים משום סרטיא או חשש ס' רבוא] יכול ללכת מדין שבת ברה"י, דכולה כד"א אצלו, אף בלא דין עיר. [והא דהרבנים החשיבוהו כחלק מהעיר לענין כמה דינים לכאורה הוא לשאר דינים, וע"י כמה צירופים. אבל לענין תחומין כבר נמסר לנו הגדרת עיר ע"י קמ"א בלבד]. ונפק"מ בזה דמי ששבת בתוך העיר מחוץ לעירוב אינו יכול ללכת לרמות. [וכן מי שהניח עירוב בשכונות הערביות וכש"כ בס"ק הקודם].

יד) אלא שדעת הגר"ש אויערבך שליט"א להחשיב צוה"פ דעירוב העיר כהיקף חומה, וגם זה רק משום שהוא נקבע כשימוש העיר ע"ז. אלא שכבר העירו שכיון שכל שכונה יש לו היקף עירוב מהודר

בפנ"ע, א"כ ההיקף החיצוני אינו משמש את העיר להחזיר טלטול, אלא להחזיר במקום הנוסף ע"י העירוב. א"כ אינו כלל חומה לעיר, אלא לתוספת זו. ועוד יל"ד במקום שרוב בני העיר אינם צריכים לעירוב, או אינם סומכים עליו, האם ע"י המיעוט יחשב היקף משמש לבני העיר. וצ"ע בכ"ז.

וכ"ש לפ"ז דהקרפף שהוסיפו על רמות אינו כלל היקף חומה, או תוספת שימושי העיר. שאינו מיועד כלל לטלטול אלא להרחבת העיר. ומהני רק לדעת הנפש חיה. ומהני רק מדין רה"י למי ששבת בתוכה.

טו) אלא שי"ל בזה נולד לנו קולא. דכיון דרמות אינו חלק מהעיר א"כ אין לה דין עיר העשויה כקשת, והקשת הוא ממטרסדורף [ועין כרם], עד אל גיב [בהנחה שהוא חלק מהעיר]. אלא שמדין רה"י כד"א נחשב שמי ששבת בתוך העירוב של העיר, ששבת בכל הקרפף עד רמות. ועי"ז מותר ללכת מחוץ לרמות אלפיים. ובזה יהא לו דין הבלעת תחומין לתחום אל גיב. דכיון דקנה שביתה בירושלים קנה שביתה גם בעיר, וגם ברה"י. [וכמ"ש החזו"א סי' ק"י סקכ"א דעיר וקרפף היוצא ממנו נחשב ב' שביתות. ומש"כ בד"ה עיר איירי כשלא שבת בעיר, וכדמבואר שם]. ואין סתירה בין ב' השביתות [וכמ"ש החזו"א גבי היוצא השמאלי, דהשובת בריבוע העיר קנה שביתה גם בעיר].

ונראה דהחומה דלא אמרי' הבלעה בקשת רחבה הוא משום שיש סתירה בצורת העיר, וכלפי חלק זה של העיר לא יתכן לסמוך על תחום חלק אחר של העיר. אבל הדין רה"י לא תליא בצורת העיר. וכלפי העיר אין אפשרות להגיע עד שם, אלא שמצא עצה של רה"י והוה כמעה עד כאן, ובמעה ודאי אמרי' הבלעת תחומין. ובזה יוכל ליכנס לתחום אל גיב, וללכת סביבו עד גבעת זאב.

ויש לדון עד היכן יוכל ללכת, דהרי בקשת רחבה דין תחומה תליא במקום יציאתו. ולא נתבאר מה דין מי שצנכס' לקשת [ולא יצא כלל מהעיר], היכן נקבע מקומו בקשת. האם נקבע מקומו בעיר מולו, במקום הקרוב ביותר, או שיכול לקבוע מקומו בעיר במקום מרוחק יותר [תוך אלפיים], וא"כ יוכל להגיע בשופי לרוב גבעת זאב. וצ"ע בכ"ז. [אמנם מ"מ מר קים ליה כחתם סופר, ואינו יכול לסמוך על היתר זה]. ומ"מ צריך לברר הרבה פרטים בדרך [וכמ"ש לעיל], וכן יש להדגיש דהיתר זה מבוסס על צירוף כמה קולות וצ"ע.

טז) הכותב טרח להעמיד שיש צד שאף מותר לבוא לירושלים למי ששבת בגעת זאב, ולא יאלץ להניח עירוב. ולא הבנתי וכי טריחותא להניח עירוב. ולמה להכנס להתיירס דחוקים [שאין להם כל בסיס וכמ"ש], והרי אפשר להניח עירוב, ויש תקנה לזכות עירוב [כגון דלי ריבה] לכל מי שרוצה ללכת, והנה מדין ברירה [כדין]. ובזה אדרבה עדיף דמי שלן בגבעת זאב יכול ללכת בכל העיר שלן בה [לפסק הרמ"א תח וצ' משנ"ב וחזו"א], והנה גם לצד דהתחום מסתיים בתחילת גבעת זאב. [אלא שאף ההיתר ללכת אינו פשוט וכמ"ש].

ויש להדגיש דכ"ז רק לענין ללכת לגאולה, אבל ללכת להמשך העיר צריך לברוק שאין חשש ט"ז מיל דאורייתא, וא"כ צריך בדיקה הרבה יותר.

שלמה בהנוב

ישיבת מיר - ירושלים

תגובת הכותב

ראיתי הדברים ואשתדל להשיב עליהם כדרכה של תורה אבל בתחילה ברצוני להדגיש כמה נקודות. א. מה שהעלינו בענין ההיתר ללכת לג"ז, הדברים היו לעיני גדולי ההוראה וגדולי המומחים בענינים אלו. וכתבנו הדברים אחרי שהתיעצנו עם חשובי הרבנים ובפרט עם הגאון הרב משה ברלין שליט"א וביררנו עמם סוגיא זו, ואחר כך ביררנו בשטח כל החיבור של עטרות וכו' בבירור יסודי, (לא סמכנו בזה על שום שמעוה או תצלומי אויר או דימוי מילתא למילתא) וכך נתברר היתר זה וכך היא דרכה של תורה תמיד כי אחר ההתייעצות עם גדולי ההוראה ובירור הנידון שפיר סמכו להקל, אף בדבר שלא דנו בזה הפרקים עד עתה.

ב. האמת כי יש מקום לדון שאין לסמוך על העירוב לטלטל בירושלים מפני כו"כ טעמים, אולם ידוע כי כל בני ירושלים שגדלו כאן מדור דור נקטו דעיקר הדין להקל, דאף אלו שהחמירו שלא לטלטל, הקילו בזה בטלטול בשינוי או במקום צורך וגם בני הבית והקטנים נהגו מעולם להקל, א"כ גם לענין תחומים כיון שהוא דרבנן אפשר להקל.

ג. בענין לסמוך ללכת ממרכז י-ם עד לרמות נתקבל בזה להקל, וגם העדה החרדית תיקנה בזה עירוב, וממילא דמה שאנו הוספנו להקל גם ללכת לג"ז, אין בזה קולא, והיה מובן מאליו שאלו שהחמירו שלא ללכת עד רמות ממילא יחמירו שלא ללכת עד ג"ז.

אלא שבאמת אם תדקדק בדבר לראות משום איזה טעמים יש מחמירים בטלטול במקום המוקף בעירוב תמצא ג' טעמים עיקריים, א', משום שאין סגור אלא בצוה"פ וכתוב במ"ב וביה"ל שכיון שהרבה ראשונים סוברים שזה נחשב דה"ר ואין צוה"פ מועיל ברה"ר כיון דאתו רבים ומבטלו מחיצתא¹ ולכן על כל בעל נפש להחמיר על עצמו. ב'. משום שיש הרבה נכרים ושאינם מודים בעירוב בעיר וי"א שאין מועיל כיום הקנאת רשות משר העיר כיון שע"פ חוקיהם כיום אין לו מספיק זכויות. ג'. משום שחוששים בהרבה מקומות שזה נקרא פרוץ לבית זרע ופוסל את כל החצר.

ועתה יש לנו לראות אם יש לחוש בכל אלה לגבי מדידת תחומין. והנה החשש השני משום הקנאת רשות הוא פשוט שאינו נוגע כלל שהרי גם בתי וחצרות הנכרים נחשבים לתחום, והחשש השלישי משום פרוץ לבית זרע כבר נגעו בה כמה אחרונים שאינו שייך לתחומין, שהרי הכל משום גזירה שכיון שנפרץ לרשות האסור לו יש לחוש שיבוא לטלטל שם ולכן אסור לטלטל בכל החצר, אבל לגבי תחומין הגם שמקום הבית זרע עצמו אינו נחשב לחצר אין שאר החצר נפסל מכך כיון שאינו פרוץ למקום "האסור". וא"כ נשאר רק החשש הראשון בזה, אבל גם בזה הרי משמע בביה"ל שרק לענין דאורייתא יש לבע"נ להחמיר בזה אבל בדרכנן אין צריך להחמיר, וכל דיני תחום בזה הוא מדרכנן, וא"כ תמוה הוא מאוד לומר שהמחמיר בטלטול ואינו סומך על העירוב יש לו להחמיר גם בזה, ובפרט מאחר שכיום יש גדר הפרדה שמקיף את ירושלים מצד מזרח וצפון וקצת בדרום ולפי החזו"א סימן ע"ד ס"ק ט"ו ובסימן ע"ב סק"י נראה שבזה נחשב כל מה שנכנס לתוך הקו שמחבר בין ב' קצוות הגדר כרשות היחיד מה"ת שיש כאן שטח מוקף בג' מחיצות כצורת משולש, וא"כ יש כאן סיבה נוספת מדוע אין להחשיבו כרה"ר מה"ת ולסמוך על עירוב העיר בכל שטח זה, ושטח זה כולל בתוכו את מרבית העיר ירושלים, ורק קצה שכונת הר נוף ועין כרם וגבעת משואה והאזור יצא מחוץ לשטח זה, אבל שאר ירושלים כולל שעיר צדק ובית וגן עדיין נכללים במקום המוקף מחיצות מג' צדדים ונחשבים דה"י מה"ת, ודו"ק.

ועתה נתחיל להתייחס לטענותיו לפי הסדר. הנה באות א' כתב שאין ראייה שבאופן שבאמצע הקשת יש מקום שרחוק יותר מד' אלפים יכולים למשוך קו במקום היתר, ולכאורה הרי כן מוכח מהראיה שכתבנו בזה מהחזו"א סי' ק"י ס"ק ט"ו שהרבנים הגאונים הסכימו שזוהי ראייה מוכחת ותקפה גם בבידוננו.

ומה שתמה מדוע כתבתי שזה ספק וקשה לברר הדבר אם יש באמת מקום שרחוק יותר מד' אלפים, אבאר הדבר שכיון שכאן באמצע מקום הריק בקשת ישנו כפר גדול הנקרא בית חנינא והוא רחוק יותר מקמ"א אמה מבתי העיר מכל צד, אבל הוא עומד בתוך אלפיים אמה, והרי מבואר בסימן ת"ח ס"א שהוצא מעירו אלף אמה ופוגע בעיר בתוך תחומו אם היא מובלעת כולה בתוך התחום נחשבת כולה כד"א ומשלים אח"כ עוד תתקצ"ו אמות, ואם אין כולה מובלעת אלא תחום עירו מסתיים באמצע העיר אינו יכול להמשיך ופסק תחומו באמצע העיר, והרי מבואר בפוסקים שבאופן שיש עיר שהיא חלוקה באמצעה בכביש רחב ומופסקת יותר משבעים אמה ושירים אבל פחות מקמ"א ושליש הגם שהעיבורים מחברים את העיר להיות אחת, עדיין לענין עיר שכלתה תחומה באמצעה אין העיבורים מחברים את חלקי העיר, דאין עיבור להחמיר, ולכן יכולים לחשב חצי העיר כעיר אחת והיא מובלעת בתחומה ונחשבת כד"א ועדיין יש לו תתקצ"ו ואם החצי השני של העיר היא פחות משיעור זה נמצא שעכשיו היא מובלעת כולה בתחומה ונחשבת ג"כ כד"א, ועדיין יש לו עוד תתקצ"ב מסוף העיר, וכך יכולים להבליע אפילו עיר גדולה מאוד באופן שהיא מחולקת בהרבה מקומות.

והנה הכפר הנ"ל הוא גדול יותר מאלפיים אמה אלא שיש בו כמה מקומות שהבתים רחוקים יותר מע' ופחות מקמ"א רק שאינו מסודר שהרי הוא בנוי בצורת כפר ערבי באופן מפוזר ביותר ולכן קשה מאוד לחשב עד היכן יכולים להבליע ולהמשיך התחום בתוך מקום הריק. ועוד צ"ע בזה אם יכולים להשוות התחום בזה שהרי בעיר רגילה קי"ל שאם יש עיר מובלעת נגד חלק מהעיר יש לנו להרחיב כל גבול תחום העיר מצד זה, וגם מי שאינו נכנס לעיר המובלעת אלא הולך בצידה מקבל את התוספת, ובנידון

1 כיון שהוא פוסק בזה כר"י ולא כחזו"א שמיקל בזה כרבנן.

שנה כז גליון ה (קסא) ————— (תתרמז) רלא

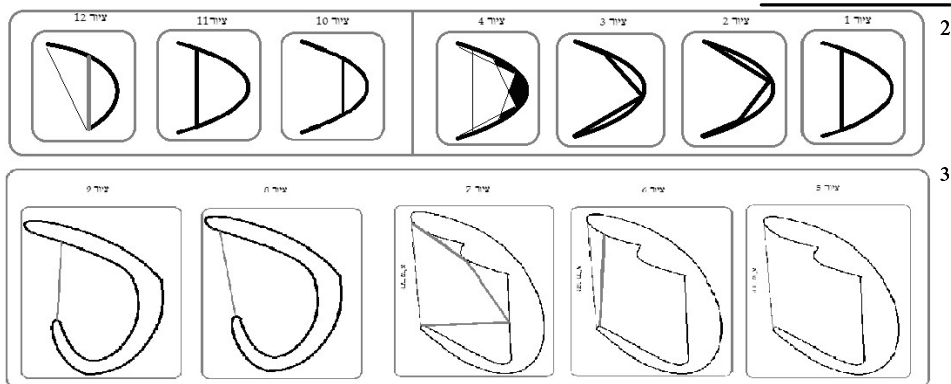
דיין שאנו רוצים לדעת עד היכן יכולים להלך קודם קביעת ריבוע העיר כדי לדעת אם יכולים למשוך יתר בין קצוות הקשת, יש לדון אם אנו יכולים להרחיב ג"כ הגבול בשווה ולקבוע ריבוע כל חלק מצלעות הקשת בפנ"ע לפי כל הכללים, ואח"כ לקבוע אם יש מקום באמצע הקשת שהוא רחוק יותר מתחום שבת מכל בתי הקשת, ודו"ק.

באות ב' כתב שקבענו את מקום היתר לפי רצוננו ואין לקבוע כן והוי תמיד חסרון ידיעה או לפחות ד' טובי העיר יחליטו מה שנחו להם. צריך אני לבאר הדבר מדוע באמת קבענו כן, דהנה בקונטרס ריבוע העיר האריך בנושא זה שבכל קשת יש ספק היאך לקבוע את היתר במקום המתקצר, שהרי מצד אחד יכולים למדוד באופן שהוא נגד בתי אמצע הקשת כזה (ציור 1²) ומצד שני יכולים למלא מהקצה העליון ולהשלים כמה קוי יתר חלקיים כזה (ציור 2), ומצד שלישי יכולים להתחיל מהקצה התחתון ולהשלים עוד קוי יתר כזה (ציור 3), ומסיק שם שכיון שזה ספק השקול ואין לקבוע אחד מאלו יותר מהשני לכן אין להם להלך בתוך תחום היתרים החלקיים אלא במקומות שברור שבכל אופן שיעמידו היתר החלקי יהיה שטח זה בתוך העיר, כזה (ציור 4), ובשאר המקומות אין להלך.

אבל הרבה יש לתמוה בזה שהרי כל רבותינו האחרונים העמידו וציירו את היתר במקום המתקצר כציור הראשון וגם ברמ"א משמע כן, ולא נשמט משום אחד מהם לומר שגם זה רק ספק וצריך להחמיר ולחשב רק כציור ד', ולכאורה נראה שהטעם שקבעו כן ולא חששו שיכולים למדוד כצדדים האחרים הוא משום שהרואה יראה שבאופן זה נתמלא שטח הרבה יותר גדול והופך לחלק מהעיר ורק הקצוות נחלקים והופכים לעיר אחרת, וא"כ באופן שלא שייך לקבוע ולמדוד באופן שווה נגד אמצע הקשת לכאורה יש לנו למדוד באופן שמכסה חלק היותר גדול מחלל הקשת כגון אם יהיה לנו קשת כצורת פ' כזה (ציור 5)³ שבין ב' הקצוות יותר מד' אלפים ויש לנו ב' אופני מדידה של מקום המתקצר אחת כזה (ציור 6) והשניה כזה (ציור 7) יש לנו לקבוע המדידה באופן הראשון שהוא מוסיף שטח גדול ביותר לעיר ולא נתחשב כלל בדעת היחיד שרוצה ללכת לפי האופן השני רק באופן שאין הבדל גדול בין אופני המדידה כלפי שטח הנוסף יש לנו ספק חסרון ידיעה ונצטרך להחמיר בשניהם.

וכל זה אמור רק כלפי עצם דברי הקונטרס ריבוע העיר אבל בנידון דידן הלא יש לנו רק אפשרות אחת למדוד מקום המתקצר והוא כמו שאנו ציירנו כזה (ציור 8) שהרי אם באנו למדוד באופן שהם סברו כזה (ציור 9) אין כאן שום מקום שנוסף שטח לעיר אלא רק חסרון ובזה כו"ע יודו, וכמו שאין שום צד לומר בקשת רגילה שיש לנו למדוד יתר החלקי כזה (ציור 10) באופן שנוכל למדוד כזה (ציור 11) כמו"כ כאן אין שום סיבה וסברא למדוד בקו ישר כלפי מעלה. וגם משום ריבוע העולם אין למדוד כך בקו ישר לכוון צפון משום שזה ברור שבעיר עשויה כקשת האמורה בגמרא שמושכים יתר מקצה לקצה אין לומר שבאופן שהעיר נטויה ועומדת באלכסון של עולם נמשוך יתר כזה (ציור 12) אלא ודאי יש לנו למלא כל היתר בין קצוות הקשת וא"כ גם בנידו"ד ביתר חלקי המקום המתקצר אין סברא לשנות בזה.

באות ג' כתב שאנו מתרחקים יותר מאלפיים מקו היתר החלקי שהוא גבול העיר הגדולה, ואינו נכון כלל כאשר יראה המעיין באיורים שהבאתי במאמר הנ"ל, ולכן גם לא צריך לזה לשיטת החוות יאיר וכו' שכתב באות ד', ובעצם סברת שו"ע הרב והחיי"א ורש"י כבר כתבנו בקובץ הקודם.

ומש"כ באות ה' לגבי החיבור באיזור עטרות כבר כתבתי בענין צירוף בית חרושת דעת החזו"א והחולקים עליו ודעת פוסקי דורינו להקל בזה.

ומה שכתב שהשורה הדרומית נראית בתצלומי אויר כקטועה, זה משום שבתצלומי אויר רואים את המפעלים כבנינים גדולים וליד זה רואים נקודות לבנות קטנות וכשבאנו למקום זה ראינו שמדובר בשכונה שלימה של בתים של ערבים בעלי אזרחות ישראלית שדרים שם משנים רבות והתפארו באזנינו שהם היו כאן הרבה לפני שבנו את כל אזור התעשייה מסביבם ויש שם יותר מ' בתים עם חצירות שמתגוררים שם כמה וכמה משפחות, ובאמת אין לסמוך בזה על צילומי אויר. והשורה הצפונית ג"כ נכנסת לקשת בלי צמצום כלל, ובפרט מאחר שהתחילו לבנות עוד בנין לבית חרושת בין ב' השורות שמחברם וכל שטח הבניה מגודר וא"כ יתכן שכבר עכשיו יש לדון מקום זה כמוקף לדירה וצ"ע, וגם דבר זה אינו נראה כלל בצילומי האויר כיון שהם ישנים יותר. ומה שכתב שקשה לברר אם הבתים מחוברים לעיר כנראה גם בזה כוונתו ע"י צילומי אויר אבל אנו בדקנו זאת בשטח ומדדנו מרחקי הבתים ע"י חבלי מידה ומודדים דיגיטליים באופן המועיל ביותר, אבל הכביש העובר באמצע שכונת ביר נבאלה כן יכולים לראות בבירור באמצעות צילומי אויר מוגדלים שיש פחות מקמ"א מבית לבית וכ"ש מחצר לחצר.

באות ו' כתב שריבוע א ראם ושיכוני נוסייבא אינו פוגע בביר נבאלה, וכנראה כוונתו לעצם בתי השכונה ביר נבאלה שזה מגיע לשם ממש בצמצום אבל לגדר ההפרדה המקפת חלק זה של השכונה הוא בודאי מגיע, אבל אנו מדדנו שזה יגיע עד תוך מפעל רדימיקס שהוא מפעל בטון גדול ובו ישנם שומרים הדרים שם ממש בפיתא ולינא עם מיטות ממש, והם דרים שם וכולו מוקף מחיצות טובות במיוחד והוא צמוד ממש לגדר ההפרדה במקום שמצדו השני צמודים ממש בתי ביר נבאלה ללא הפסק ממש ולכן כתבנו שזה מתחבר וזה היה מחובר גם קודם בניית גדר ההפרדה במקום זה.

ומה שכתב שזה חלק מגאם יותר מד' אלפים וסובר שבמקרה זה יש לדנוס כיושבי צריפין ולא מרבעים כלל אפילו את חלקי העיר, בנידון דידן שרוצה להחשיב את עין כרם כחלק מהגאם שזה בקצה השני של העיר הרי בודאי זה נידון כעיר עגולה שיכולים לרבע גם ביותר מד"א, וגם אם אין לרבעה עדיין אינו נעשה כיושבי צריפין וכמו שהארץ ידידי הרב יעקב בריזל במאמרו בקובץ זה [וכבר נרמז במאמר שכתבתי] שקשה מאוד להחמיר כן, וא"כ יש לנו לרבע כל חלק מצלעות הגאם בפנ"ע ואם ריבועה פוגע בעיר אחרת יש לחברם לפי הסוברים דהבלעת ריבועים מחבר לעיר אחת.

באות ז' כתב שדין הבלעת ריבועים או ע"י שנכנס לתוך חלל קשת הוא נאמר רק לתלמידי החזו"א ודבר תמוה הוא ביותר, והלא לא מצאנו אחד מכל הפוסקים שחולק על דבר זה⁴, ומצד שני על מה שכתב החזו"א שחצר אינו נחשב כחלק מהעיר ואין מודדים אלא מהבתים שבעים אמה ושיירים נחלקו הרבה אחרונים הקודמים לו וגם הפוסקים שבדורינו פסקו שלא כשיטתו וראיתי בכמה ממחברי זמנינו שלא נקטו כהחזו"א בזה כלל גם לא תלמידיו, וא"כ מדוע הנוקט בדבר השנוי במחלוקת דלא כחזו"א לא יוכל לסמוך על החזו"א בדבר השני שאין בו מחלוקת כלל, ובפרט מאחר שבשבת הלוי פסק שגם בתי חרושת נחשבים לעיר, וגם פסק שיש לסמוך על הבלעת ריבועים ממש ולא רק על הבלעה בקשת.

ועוד יש להוסיף שכל מה שטען עד כאן על החיבור באיזור עטרות נצרך רק לפי האופן הראשון שכתבתי אבל כבר כתבתי שלפי האופן השני ישנה הבלעה של גדר ההפרדה בתוך קשת של רמת שלמה ושועפת ואין צריך כלל לחיבור באזור עטרות וגם אין שטח יותר מד' אלפים באמצע הקשת וגם אין הקשת רחב יותר מד"א ואין מקום המתקצר ודו"ק. והכותב מתעלם לגמרי מאופן זה והביא רק את האופן הראשון והשלישי וכן כתב בראש דבריו "עיקר ההיתר העמידו בב' אופנים" והלא במאמר יש ג' אופנים.

וגם כל שכתב באות ח' נמשך לדעתו באות ז' שכל דין חיבור ריבועים וקשתות מהני רק לתלמידי החזו"א אבל לפי מה שכתבתי שאין חולק על זה בודאי אין להתייחס כלל לזה.

ומה שכתב באות ט' שהחומה לא נעשית לסבב את הכפרים הערביים מכל הצדדים אלא נעשה להגנה על הכביש וממילא נמצאו הם סגורים, הרואה יראה שכן נעשה סביב כל מקומות מושבם גדר ונקראת בפי כל גדר הפרדה ולא גדר הגנה עלינו אלא מפריד באופן שווה בין ב' צדדים וככל חומה שבין ב' מדינות וכי יש סברא לומר שחומה בין ב' מדינות נחשבת חומה רק בשעה ששוררת מלחמה ביניהם אבל בשעה

ששלום ביניהם אינו נחשבת חומה, וכן אין לומר שאם מדינה אחת מצויידת בצבא יותר חזק ואין לה פחד מהמדינה השכנה אינה נחשב חומה בשבילם, וכן אין לומר שאם בניית החומה נעשתה במימון של מדינה אחת אינו נחשב חומה למדינה השניה, ובפרט שבעת בניית הגדר היה אחד החישובים שאם יצליחו להקים מדינה יתכן שגבולות מדינתם יקבעו לפי תוואי הגדר, ואין להאריך בזה, ולהבדיל בכל המקומות שישבו אבותינו בגטאות הגם שזה היה שלא לרצונם ולא לטובתם עכ"פ היה להם גם קצת הגנה ע"י וקשה לומר שלא נחשבו כחומות, וגם כהיום כבר מועיל הגדר להגן עליהם מכל מיני פעולות כידוע וא"כ יש סברא להחשיב את הגדר כחומה לכל דבר לכאורה.

ומה שכתב שאין סברא לומר שכל המדינה תחשב כמוקפת חומה לא ידעתי מדוע באמת לא נחשיב את החומות הנבנות כיום בכל גבולות הארץ מג' צדדים עד שפת הים שיהא נחשב כרה"י דאורייתא עכ"פ [כמובן רק לאחר שיסיימו לבנות את הגדר באזור סיני, ורק באופן שיתברר שזה באמת סגור ואין פירצה של עשר אמות שאינה נעללת בלילה], וכמאמר הגמרא בעירובין כ"ב אמר ר' יוחנן ארץ ישראל אין חייבים עליה משום רה"י משום דמקיף לה סולמא דצור מהך גיסא ומחנתא דגדר מהך גיסא והגם דלמסקנא איתא התם שהוא דיבר רק על מעלות ומורדות, הרי תוס' שם בד"ה דילמא הקשו מדוע לרבנן באמת לא נאמר כן, ותימצו שזה משום דמחיצה שאינה עשויה בידי אדם לא חשיבה ואחידה כולי האי ואפילו רבנן מודו דאתו רבים ומבטלו מחיצה כעין זה, אבל בימינו אם יקיפו בגדר ממש את כל ג' צדדים של א"י שזה מחיצה העשויה בידי אדם יש לנו להחשיב הכל כרה"י דרבנן וכלשון התוס' "אפי' כור ואפי' כוריים ואפי' אלף כורים דמה שיעור יהיה". וגם להרשב"א שחולק על תוס' שם וסובר שאם אינו רואה עצמו בתוך המחיצות אינו נחשב מוקף מחיצות, הרי כתב ביה"ל שמ"ו ס"ג ד"ה קרפף שבמחיצות העשויות בידי אדם מודה דמהני, וכן הוא בהגהות מהרש"ם בשם ספר האשכול, ויעיין עוד מה שהאריך בזה בשו"ת קנין תורה א' ק"ז, וכיון שהרמב"ם פוסק כרבנן וכן פסק החזו"א, וגם להרי"ף והרא"ש שפוסקים כר"י הרי כאן כיון שאין בקיעת רבים והדלתות ננעלות הרי יש לנו מחיצות שעושות רה"י לכל המדינה עכ"פ מה"ת, וגם הרמב"ם כתב רה"י אפילו יש בו כמה מילין אם הוקף לדירה כגון מדינה המוקפת חומה וכו'. ויכולים הכל לסמוך על העירוב בערי א"י הגם שזה בצוה"פ בלבד שהרי אין כאן שום רה"י דאורייתא.

בהמשך דבריו באות י"א וי"ב דן לענין אם נוכל להחשיב את גדר ההפרדה כרשות היחיד וחצר גם אם אינה נחשבת לחומה ודעתו שרוב השטח הוא לא שטח שדרים שם ולכן אין לדנו כהוקף לדירה אלא כקרפף שלא הוקף לדירה ואפילו שזה בהיקף עיר כיון שרוב ההיקף הוא קרפף אינו נחשב היקף עיר אבל המעיין בפוסקים יראה שכל אלו שדנו על קרפף שהוא בתוך היקף עיר שאין להחמיר בו כסברת הדבר שמואל הוא משום שחילקו בין קרפף האמור בגמרא שהוא מקום מיוחד שמוקף במחיצות מכל הצדדים ומיוחד כדי להחזיק שם תבואה או עצים וכדומה, שבזה אם הוא פרוץ לחצר הוא פוסל את החצר, לבין סתם מקום ריק שבעיר או בצדדי העיר שלא הקיפוהו במיוחד במחיצות אלא שהיקף המחיצות שעשו לעיר גרמו לו להיות מוקף מחיצות, וטענו שאין לומר בזה שהם מחיצות שלא הוקפו לדירה שהרי ההיקף שמקיף את העיר ובתיה הוא בודאי מוקף לדירה רק שיש בו גם שטח ריק. וא"כ גם בנידו"ד הלא ברור שגדר ההפרדה נבנה להקיף את הכפרים וזה נחשב להיקף עיר רק שיש שם שטחים שאינם לדירה ואינם מוקפים בנפרד ועדיין אינם נחשבים לבית זרע, ובאמת בעירנו [מודיעין עילית] משגיחים גם על כל מיני שטחים כאלו כגון שטחי בניה או סתם שטחי הפקר אם הם יותר מבית סאתיים מקיפים אותם בנפרד ומרציאים אותם משטח העירוב, אבל בעירוב של ירושלים לא נהגו כן מעולם וישנם הרבה מקומות בצדדי העיר שטחים גדולים ריקים [כגון היער שבין רמות לרמת שלמה] שמוקפים ועומדים בעירוב העיר, וסמכו על זה שהיקף עיר אין שטח ריק פוסל בו ואינו נקרא קרפף כיון שלא הוקף ונפרץ.

ויעיין עוד בספר נתיבות שבת פרק י"ג הערה מ"א שהקשה דברי החזו"א אהרדי שבסמין פ"ט סק"ז כתב ששטחים ריקים בעיר אפשר שדינו כבית זרע, אבל אין נזהרים בזה, ואילו במכתב המובא בסמין קנ"ו לסימן שנ"ח כתב ששטחים סביב העיר אם הם שטחים גדולים ואין מהלכים בהם אף שהם תוך היקף עיר נחשבים כאין מוקפים לדירה, וצ"ע מ"ש ממגרש פנוי באמצע העיר, וסיים שלא ראה נזהרים גם בזה.

ויעיין בשו"ת קנין תורה חלק א' סימן ק"ז שהוא דן בשאלה כזאת, וז"ל "אם מותר לתקן עירובין של צוה"פ הנהוג ע"י עמודי וחוט טעלעפאן לב' וג' כפרים ביחד דהיינו לכלול את המרחק ביניהם המכיל

לפעמים כמה תחומי שבת ויהיה מותר לטלטל בכולם", והביא בשם תשובת אבני נזר שבספר ברכת שלום שכתב "וע"ד השדות הנה בעיר ווארשא יש שדות גדולות בלי הפסק מחיצה ומטלטלים ושמעתי שאדמו"ר זצ"ל"ה מגור בעהמ"ח שו"ת הרי"ם ידע מזה והתיר ומעשה רב" עכ"ל, אלא שהוא ממשיך שם דאולי שם היה מיעוט זרוע נגד רוב הבתים שהרי וורשא עיר גדולה היא, ומסיק שאם רוב השטח הוא בית זרע ממש יצטרכו להקיפו בנפרד, אבל אם זה סתם שטח ריק אין להחמיר כלל אפילו שהוא רוב השטח המוקף וז"ל "אמנם כ"ז רק באם המקומות שבין כפר לכפר הם נזרעים אבל אם הם ריק ומשומם מפשטות לשון התוס' הנ"ל [כ"ב ע"ב] שכ' דאפי' באלף כורים דמה שיעור יהיה, משמע דגדולת השטח כל כמה שיהיה אין מפריע כלל וכ"ה ברמב"ם ובשו"ע הלשון אפי' יש בו כמה מילין, ואין שום סברא לומר דשטח משומם יקרא אין ראוי לדור ולא דמי כלל לגדודי החיות הנזכר דשם כתב הנ"ב דעם חיות המזיקות אין אדם דר עם נחש דוב נמר וארי וכיו"ב אבל כאן מקום הזה ראוי שפיר לדירה רק שלע"ע איננו בנוי עוד ומסתמא בנ"א הולכים במקומות אלו מכפר לכפר, גם ל"ד להמבואר בס"י שס"ב ס"י דבקעה אינה ניתנת בצוה"פ מכל צד דכאן נעשה עיקר צוה"פ בשביל דיורי הכפרים ורק השטח נותר, עכ"ל הקנין תורה בזה, וא"כ חזינן שגם לענין טלטול יש להחשיב הכל כמוקף לדירה, וכ"ש לענין תחומין שיש לדנו כחצר ממש די"א שאין מעכב בזה כשאנו מוקף לדירה כלל.

ומש"כ שצריך לברר אם כל גדר ההפרדה ופתחיה סגורים כדיני עירובין, הלא כבר כתבנו שבדקנו זאת בנסיעה עם הסיור הבטחוני סביב הגדר ומדידת הגובה שמתחת השערים הכל באופן המועיל, ונמצא הכל כהלכה.

ובענין שכונת רמות שכתב באות י"ג וט"ו כבר כתבתי בריש דברינו. ועוד יש לבאר שקטע הכביש היוצא מרמות המוקף בצוה"פ עד סמוך לקבר שמואל הנביא, ואני קראתי לזה קרפף כדי לסבר את האוזן, אבל באמת אין בזה דיני קרפף כלל, אלא זה גדר כחלק מעירוב העיר, ולא נעשה מעיקרא כלל כדי לקרב את התחום אלא כדי להתיר טלטול משכונת רמות עד לקבר שמואל הנביא, אלא שלבסוף לא אסתייעא מילתא ונקטע העירוב בקרוב לקבר שמואל הנביא וקטע זה שנשאר גדרו הוא סגור בגדר מצד אחד ובצוה"פ מצד שני, ורובו עומד ורק המיעוט בצוה"פ ובנוסף הוא עגול באופן שהגדר הנמצא מימין הכביש גודר את הקטע מג' צדדים, ולכן אין לומר שזה נחשב כרשות הרבים מה"ת שזה דרך המהלכת מעיר לעיר ואין צוה"פ מתרת ברה"ר, ובנוסף לזה יש סביב כל אזור זה (רמות וג"ז) גדר הפרדה שמקפת את האזור מג' צדדים ממש וא"כ בודאי אינו נחשב כרה"ר מה"ת ויכולים להתיר טלטול בו ע"י צוה"פ [ובנוסף ישנם עוד צירופים במקום זה מדין ג' כפרים משולשים]. ולכן אין להחשיבו ואין לקרוא לקטע זה כקרפף וכאנו מוקף לדירה בפרט שהוא כביש שהולכים בו ונוסעים בו וכמו הכביש המחבר בין שאר ירושלים לרמות כן דין כביש זה, וגם החזו"א בסימן קנ"ו לסימן שנ"ח במכתבו מסכים ששטח סביב העיר שהוא משמש להילוך בנ"א נחשב מוקף לדירה ומותר לטלטל בו, וכ"ש וק"ו לענין תחומין שהוא נחשב כחלק מהעיר ויש למדוד מסופו.

ומה שתמה באות ט"ז מדוע לא נעמיד דלי ריבה ונזכה בעירוב וקנין שביתה בירושלים, הטעם בזה הוא פשוט משום שבאופן שקונה שביתה בירושלים אם לא ילון בג"ז הרי יאסר עליו ללכת ברחוב האתרוג מבנין 95 והלאה [מספק] שזה באמצע השכונה, ואם כן צריך שכל אדם ידע מראש היכן הוא מתכוון לשבות ויזהר שלא יכשל בזה.

משה אהרן שור

עוד בענין הנ"ל

בקובץ ישורון שיצא לאחרונה לאור כתב הגאון הרב ישראל צבי דזימטרובסקי שליט"א תגובה נוספת לערער על היתר ההליכה לג"ז בשבת, ותמצית דבריו הם ג' טענות. אחת שאין חיבור טוב באזור עטרת, והב' שאין לסמוך על העירוב, והג' שאין גדר ההפרדה נחשב שנעשה בשביל הערבים.

וכיון שלעיל כבר כתבתי בארוכה מדוע אין כאן שום חשש ויכולים לכו"ע לסמוך על העירוב בזה בשופי, וגם על הקטע שהעירוב יוצא מרמות ביארתי בסוף התגובה דלעיל שאין בו דין קרפף והוא ממש חלק מהעירוב והיקף העיר לכל דבר, ואין לחוש בו להחשיבו כרה"ר כלל. וכן הארכתי שם הרבה בענין גדר ההפרדה שיש להחשיבו כחומה או לפחות לחצר, ואין להוסיף בזה ולכפול הדברים.

אך בטענתו על החיבור באזור עטרות הוסיף ופרט הטענות, ולכן יש להתייחס לזה בנפרד, וז"ל שם: א. כפי שנבדק שכונת עטרות שיש בה בעיקר מפעלים ובתי מלאכה, כפי הנראה אינה מחוברת בצדה המערבי לבתים הערביים, דלפי הנראה יש שם הפסק של למעלה מקמ"א אמה וגם אם היה פחות מקמ"א אמה ויותר משבעים אמה ה"ז נדון כעבור לעבור דלכל היותר בתי מלאכה אלו נדונים כבורגנין שהרי אפי' בבית שהשומר ישן שם דן החזו"א (סי' ק"י סק"ט) שאין נותנים לו קרפף דהוי עיבור לעיבור. ב. יש שם הרבה בתי מלאכה קטנים שאפי' אם אוכלים שם בקביעות כיון שאינה אכילה מסודרת דעת החזו"א (סי' ק"י ס"ק כ"ח) שכה"ג גרע מבורגנין ואינו מצטרף כלל. (וכפי שנבדק במקומות אלו אין שומר שישן בלילה). ג. יש היקף גדר בטחונות לעטרות, ואם ההיקף היה מתוקן כדק מסתבר שהיה ראוי לדונו כחומה כיון שבעטרות יש מחנה צבאי גדול שמתקיימים בו תנאי עיר (ששה בתים ושלש חצרות) ואעפ"י שלמחנה יש היקף בפנ"ע מסתבר שיש תוספת הגנה בהיקף החיצון של עטרות, אבל החסרון בהיקף זה, חדר כנראה המחנה נבנה אח"כ והוי הוקף ולבסוף ישב, ושנית כעת יש בו שתי פרצות למעלה מי' ברוח האמצעית, מלבד הרוח הרביעית שפרצה (ואעפ"י שפרצה עד קמ"א אמה ברוח הנגדית אינה פוסלת את החומה, זה דוקא כשיש שיעור עיר בכל צד כמבואר ברש"י שם, ובנד"ד ליכא, עכ"ל).

והנה בצד מערב של עטרות בדקנו היטב ואין שם מרחק כלל בין בתי החרושת לבתי שכונת ביר נבאלה, שהרי מפעל הבטון הידוע בשם רדימיקס צמוד ממש לגדר ההפרדה במקום שצמודים אליו בתים מצידו השני ואין כלל רוח, ומפעל זה הוא סגור מכל הצדדים בגדר מעולה, ויש שם שומרים שהם ממש גרים שם ובלילה ישנים על מיטות כדרך דירה ממש, וגם השורה הדרומית וגם הצפונית מגיעה עד לשם ברצף בתים ובתי חרושת שיש בהם שומרים בלילות במרחק של פחות מע' אמה ביניהם, ואין בשום מקום רוח של קמ"א אמות.

אלא שיתכן שכונתו היתה לצד המזרחי של עטרות, שיש שם מרחק של יותר מקמ"א משכונת א ראם עד השורה הצפונית, ובערך ע' אמה עד השורה הדרומית, [אין אפשרות למדוד שם באופן מדויק כיון שגדר ההפרדה עוברת באמצע]. אבל בדקנו ומצאנו ששורות בתי החרושת מובלעות בתוך קו הנמשך בקשת שבין סוף א ראם עד שכוני נוסייבא, וא"כ יש לנו סיבה אחרת לגמרי מדוע לחברם ואין כאן שום חשש עיבור לעיבור.

[עצם דין עיבור לעיבור אינו ברור לגמרי ולכן ראיתי לבאר קצת הדבר. הנה מקור הדין הוא מירושלמי הובא בב"י שצ"ח "מהו ליתן עיבור לעיבור, מילתיה דרשב"י אמר נותנין, דאמר רשב"י יכול אני לעשות שיהו מהלכין מצור לצידן ומטבריא לצפורי ע"י מערות וע"י בורגנין". והכוונה היא שלא רק מסוף בתי העיר מודדים ע' אמה ועוד אלפיים, אלא גם אם בסוף העיר ישנם מיני בורגנין או כיכ"ס או ארצות שיש בהם בית דירה וכדו' מודדים מסופם ע' אמה. וכן פסק הטור, שהרי אחר שכתב כל הבתים האלו המובאים בשו"ע בסעיף ר' סיים בזה"ל "כל אחד מאלו שהוא קרוב לה בתוך ע' אמה ושיריים רואין כאילו העיר מגעת עד שם ומודדין משם ואילך ע' אמה ושיריים ואלפיים". וכן פסק בהדיא הכף החיים בס"ק מ'.

אלא שהרשב"א בשם הראב"ד וכן הריטב"א כתבו שדין עיבור שמוסיפים הוא מהעיר עצמה אבל אם היה בית מחוץ לעיר אין למדוד מסוף בית זה עד ע' אמה אלא מודדים מסוף ע' של העיר או מסוף הבית ממש, ומשמע ברשב"א שכונתו שאם היה בית חוץ לחומת העיר אז לא נותנים עיבור לבית זה.

ובביה"ל הביא שיטה זו וכתב שמכיון שישנה מחלוקת ראשונים אם נותנים בכלל עיבור לעיר אחת או שכל דין עיבור נאמר רק לקרב בין שני עיירות ע"י קמ"א אמה א"כ הגם שהרמ"א פוסק שלעיר אחת נותנים עיבור ומודדים מסוף ע' אמה והנהוג כמותו בעיר רגילה אין למחות בידו, עכ"פ בבית שנמצא מחוץ לעיר אין להקל ולתת עיבור לעיר אחת, מכיון שבביאור הגר"א מחמיר שאין נותנים כלל עיבור לעיר אחת ובודאי יש לחוש עכ"פ באופן זה.

ומשמע מדבריו שרק בעיר אחת יש להחמיר אבל בשני עיירות הקרובות בקמ"א ע"י בית היוצא מחוץ לעיר אין להחמיר, ומתחברות לעיר אחת. ואילו בשו"ע הרב חולק ופסק שגם בעיר אחת נותנים עיבור לעיבור, וכן הביא שעה"צ אות כ"ט דעת שו"ע"ר וחלק עליו. וכיון שכן בנידון כמו שלנו שאנו רוצים לחבר עיר לעיר ע"י קמ"א אמות בצירוף בתי חרושת היוצאים מהעיר מודה הביה"ל לשו"ע"ר שיכולים לצרף העיירות באופן כזה.

אלא שאחר כל זאת דעת החזו"א בסימן ק"י ס"ק י"ט לחלוק על הביה"ל וסובר שאין שום מחלוקת בזה וגם בין ב' עיירות אין נותנים עיבור לעיבור שהרי בריטב"א משמע שגם בב' עיירות הוא דין זה,

ובנוסף יצא לדון שם מהו גדר הדבר עיבור לעיבור ואיך יתכן בית יוצא מהעיר הרי גם בית זה הוא חלק מהעיר, ובתחילה רוצה לומר שהכוונה לבתים שאין בהם דיורים המובאים בסעיף ו' [ונוסף שם בסוגריים שכוונתו רק על בית שנחרב ונשארו ג' מחיצות בלי תקרה, ואילו בהמשך לשון החזו"א משמע שגם בית כנסת ואוצרות שיש בהם בית דירה וכדומה נכלל בזה, וצ"ע] אך בסוף דבריו מסיק החזו"א שכנראה הכוונה לבית העומד מחוץ לחומה.

וכיון שכן כאשר אנו באים לדון על בתי חרושת אם הם יכולים לחבר ב' עיירות כאשר הם צמודים לעיר אחת ורחוקים פחות מקמ"א מהעיר השניה יש לנו לברר אם נותנים עיבור לבית הכנסת שיש בו דירה לחזן וכדומה שהובאו בסעיף ו', שהרי בית חרושת דומה להם, ובוה ראינו לכאורה שלפי מסקנת החזו"א אינו נכלל כלל בשאלה של עיבור לעיבור, ורק לפי ההו"א שם [אם נחמיר דלא כסוגריים שם] כל מה שנכתב בסעיף ו' נכלל בדין עיבור לעיבור וגם דין בית חרושת הוא כן.

והנה בסו"ס ק"י כשהחזו"א מדבר על בתי חרושת וכתב שאינם נחשבים כבית דירה, הוסיף שגם אם נאמר שכן נחשב כבית דירה לא ניתן לו עיבור לעיבור כמו שכתב לעיל וכוונתו למה שכתב בהו"א כאן, וצ"ע מדרע חזר לכתוב כן מאחר שבמסקנת דבריו נראה שאינו מפרש כן, ובפרט מאחר שברשב"א עצמו משמע כהמסקנא וכן משמע לכאורה בביה"ל, ומה עוד שמדברי הטור וכף החיים שהבאנו למעלה מוכח שאין לפרש כן, ואולי כתב זאת קודם שכתב שם המסקנא, או שנאמר שהחשבת בית החרושת כבית דירה היה משולל אצלו לגמרי ולכן כתב שגם אם יחשב כבית דירה עדיין אינו טוב יותר מבית הנמצא מחוץ לחומה, כיון שהוא לא החשיבו לבית דירה כלל.

מעתה לדידן שאנו סומכים בזה על דעת גדולי הפוסקים בדורינו שפסקו שיכולים לצרף בית חרושת והוא נחשב לבית דירה כיון שאוכלים שם וכ"ש במקום שלנים שם נראה דלשיטתם אין סיבה שיחשב כבית מחוץ לחומה אלא כשאר הבתים המובאים בסעיף ו' שלמסקנת החזו"א אינם נחשבים כעיבור ויש לתת להם עיבור בכל אופן.

ולסיכום, למסקנת החזו"א אין בביח"ר חשש עיבור לעיבור, ולהו"א בחזו"א יש בבית חרושת דין עיבור לעיבור, וגם לפי ההו"א זה תלוי במחלוקת נוספת, לשו"ת נותנים בכל אופן עיבור לעיבור, ולביה"ל אין נותנים בעיר אחת אבל נותנים בין ב' עיירות, ורק לחזו"א גם בזה אין נותנים עיבור לעיבור. וכל זה אינו נוגע כלל לחיבור בעטרות שהרי בצד מערב אין שום הפסק כלל, ואילו בצד מזרח החיבור הוא ע"י הבלעה בקשת. אלא שיש אופן חיבור נוסף בצד מזרח של עטרות שהיינו יכולים לדון עליו כיון שמול השורה הצפונית יש בית היוצא מהעיר בתוך ע' אמה ומקצה הבית עד השורה הצפונית פחות מקמ"א, ובוה כיון שהוא בודאי שאלה של עיבור לעיבור גם למסקנת החזו"א, ובוה נחלקו, השו"ע ר' וביה"ל התיירו ואילו החזו"א מחמיר, וכיון שלא רצינו לסמוך על חיבור זה לא כתבתי כלל וכתבתי שהחיבור הוא רק ע"י הבלעה בקשת. ומה שכן כתבתי שבשורה הדרומית יש חיבור ממשי הוא משום ששם המרחק בין הבתים עצמם לבית החרושת הוא כנראה פחות מע' אמה [אבל אם מודדים מהחומה זה בודאי פחות מע' אמה] והגם שלא הצלחנו למדוד ממש סמכנו בזה על מסקנת החזו"א שאין בזה חסרון, כיון שגם לפי ההו"א הרי יש לנו את שיטות השו"ע ר' וביה"ל שמקילים כדלעיל, ועכ"פ במקום ספק כזה לא מצאנו לנכון להחמיר בזה. אבל עיקר החיבור הוא ע"י הבלעה בקשת.

ומש"כ באות ב' שיש הרבה בתי מלאכה קטנים שאינם נחשבים כ"כ בית דירה, אנו נזהרנו בזה ומדדנו רק מבתי המלאכה הגדולים, ובדקנו וחקרנו שיהיה בהם שומר ביום ובלילה, ובחבלי מידה מדדנו מאחד לשני שיהיה בודאי פחות מע' אמה, ומצאנו באופן ברור שיש רצף בין בשורה הצפונית ובין בשורה הדרומית בלי שום חשש.

ומש"כ באות ג' בענין היקף חומה, הנה ראשית כל ישנה גדר ההפרדה שנבנתה לאחרונה והיא מקפת את בתי החרושת והבתים שבתוך עטרות מצד מזרח וצפון, ומצד מערב ישנה חומה נוספת, ולפי מה שהוא טען הרי יכולים למדוד מהחומה גם אם היא רק מצד אחד של העיר כ"ש כאן שהיא מג' צדדים [עם פירצה של פחות מקמ"א בין החומה הצפונית למערבית], ולפי זה לא נצטרך כלל לצרף בתי חרושת וגם לפי החזו"א נוכל לצרף הכל, ומה שטען שיש בתים רק בצד צפון במחנה צבאי אינו נכון, שהרי גם בצד צפון מזרח יש בתים וגם בצד מערב דרום ישנה שכונה של ו' בתים כמו שכתבתי לעיל.

ובנוסף לכל זה הרי החומה מצד מזרח ודרום היא חלק מהגדר הנקרא עוטף ירושלים ובדאי יש להחשיבו כחומה לפסגת זאב ונוה יעקב ושאר שכונות העיר, וכיון שאינו שטח ריק עד שם אין שום סיבה שלא להחשיב עד החומה את העיר.

ועוד יש להדגיש שכל החיבור באזור עטרות נצרך רק לפי האופן הא' שאין אנו מחשיבים את גדר ההפרדה כחומה לערבים, ולא כרה"י, שהרי אם זה נחשב לאחד מאלו יש לנו חיבור בהבלעה בקשת בין רמת שלמה ושועפת, כאופן הב' שכתבתי במאמר, וגם יש הבלעת ריבועים שיש להתיר לשוכתים ביוצא השמאלי כמבואר שם באופן הג', ולפי שתי טענות אלו עוד יכולים להלך בכל ג' ולא רק עד רחוב האתרוג 95.

וכיון שהחיבור בעטרות נצרך רק לטעם הראשון לצד שאין אנו מחשיבים את גדר ההפרדה כחומה בשביל הערבים כיון שהיא מגינה עלינו, א"כ בדאי יש לנו להחשיב עד החומה כתוך העיר גם אם היה רחוק ע' אמה, כדין עיר שישבה ולבסוף הוקפה שמודדים לה מחומתה.

משה אהרן שור

בענין מצוה שלא כתקנה מדרבנן שאינו יוצא אף מה"ת

בקובץ ק"ס הביא הרב ישראל דנרוביץ קושית האדר"ת, שהאוכל מצה בלא הסיבה לא יצטרך לחזור ולאכול מצה בהסיבה, אלא יאכל מיד כורך בלי לאכול מרור בפני עצמו, ויצא בזה ידי חובת מצה ומרור חזירו. דכיון שמה"ת כבר יצא ידי מצות מצה וחיובו לחזור ולאכול אינו אלא מדרבנן, שפיר יוכל לקיים שניהם בבת אחת ולא אתי מרור דרבנן ומבטל מצה דרבנן, ע"ש.

ומביא לתרץ, שהמקיים מצוה דאורייתא שלא כתקנה מדרבנן אף הדאורייתא לא יצא. ולפ"ז עדיין חובת אכילת המצה עליו מן התורה, ומרור דרבנן יבטלנה. אך מביא מהגר"א ווייס שכלל זה נאמר רק בגזירות שתיקנו חכמים להרחיק את האדם מן העבירה, כגון ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, שאז עקרו חז"ל קיום הדאורייתא. משא"כ בתקנות חז"ל באופן קיום מצות עשה, שגם אם עשה שלא כתקנתם יצא הדאורייתא עכ"פ.

ויש להעיר שבודק פיקודין (מצות עשה ל"א לקדש יום השבת בדברים, חלק הדיבור, אות ב') ופרי מגדים (פתיחה כוללת, החלק השלישי, אות ז'-ח') מבואר דלית להו חילוק זה, שכתבו שאינו יוצא בתפלת ליל שבת המצות עשה דאורייתא לקדש יום השבת בדברים, כיון שחז"ל תקנו לקדשו על היין. [עיין לשון הד"פ להלן. והפמ"ג שם איירי לענין סוכה שסככה בסכך פסול מדרבנן, ולענין ק"ש של ערבית אחר חצות, ולענין שאין קטן מוציא בקידוש את הגדול כי אף שכבר התפלל חיובו עדיין מה"ת, ומחלק בין מזיד לאנוס (ויש לעיין בדבריו לענין שווג) ע"ש]. ומינה, דכשם שמצות קידוש אינה מתקיימת אף מדאורייתא אלא על היין, כך לא יצא מצות מצה אף מדאורייתא אלא בהסיבה. ואף כל שכן הוא, שהרי האוכל מצה בלא הסיבה עשה נגד תקנת חז"ל, משא"כ הקידוש שבתפילה שאינו נגד תקנת חז"ל אלא שחז"ל הוסיפו לתקן שבנוסף לכך יקדש גם בתפילה. ודוק.

וז"ל הדרך פיקודין שם. ומיהו י"ל כיון דחז"ל תיקנו הנוסח לא יצא בנוסח אחר גם י"ח המ"ע דאורייתא (עיין בפמ"ג בפתיחה לאורח חיים, בכל מצוה דאורייתא שהחמירו חז"ל שלא לצאת באופן זה רק באופן אחר ועשאה באופן דיוכשר מדאורייתא, דלא יצא גם י"ח המ"ע דאורייתא. ובפרט בנידון דידן דהתורה לא ביארה הנוסח, על כרחך היה כוונת התורה למסור הדבר לחכמים באיזה אופן שיתקנו היא המצוה הנבחרת ע"פ התורה. כמו בחולו של מועד דהתורה לא פירשה לנו איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת ומסרה הדבר לחכמים, וחכמים פירשו דמלאכת דבר האבד מותר ושאינו אסור, שאם הוא עושה מלאכת דבר שאינו אבד עובר על התורה. ה"נ דכוותיה. וכן הוא הענין בק"ש דבאונס יוצא י"ח ק"ש של לילה עד הנץ החמה, וכן בק"ש של יום יוצא בעלות השחר באונס, משא"כ באינו אנוס דאינו יוצא וכתב הפ"מ הטעם דהתורה מסרה הדבר לחכמים וכו' ע"ש. [לא מצאתי. ואולי כוונתו למש"כ הפ"מ ריש סי' נ"ח בפתיחה להלכות ק"ש ובמש"ז ס"ק ב' וס"ק ד', שמביא הכ"מ בפ"א מהל' ק"ש הי"ג שמה"ת כל היום זמנה של ק"ש ורבנן העמידו הזמן עד ג"ש ולאחר ד"ש כקורא בתורה ועקרו ממנו ק"ש דין תורה.]. ע"כ הקטן אפילו בן יג"ש אם לא הביא ב' שערות אינו יכול להוציא אפילו את האשה הגדולה כיון דמחויבת בקידוש היום דבר תורה, ואפילו כבר הזכירה שבת בתפילתה.